
Srećko LIPOVČAN

Izvorni znanstveni rad

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Zagreb

RAZLOZI I POSLJEDICE
KATASTROFE 1493.
GODINE: PRIKAZ
KRBAVSKOGA BOJA U
SREDNJOŠKOLSKIM
UDŽBENICIMA U
HRVATSKOJ
NAKON 1918.

Uvjeren sam da bi ispitivanje javnoga mnijenja (da je ikada provedeno) pokazalo da su za mnoge građane udžbenici (bili) ne samo *prve*, nego i *posljednje* sustavnije obavijesti o hrvatskoj i općoj povijesti u životu. Pa, ako oni na taj način nadilaze prvotnu svrhu, zaslužuju i znatno veću pozornost, jer velikom dijelu stanovništva na neki način određuju i kvantum najvažnijih činjenica o prošlosti i oblikuju sposobnost razumijevanja povijesnih problema. Vrijedi to i za Krbavski boj godine 1493., za razloge i posljedice toga događaja koji su već suvremenici prepoznali kao narodnu i državnu katastrofu.¹

Udžbenički *modus operandi*

Udžbenici su, po naravi stvari, tvorbe *ad usum Delphini*: stručni (i na znanstvenim spoznajama utemeljeni), *sažeti prikazi* najvažnijih povijesnih zbivanja, a opsegom, izborom podataka i diskursom primjereni učenicima određene dobi. Odobravaju ih mjerodavna državna tijela, koncipirani su preskriptivno, a statusno su osnaženi obvezatnošću. Stoga temeljno pitanje glasi: koji je *stupanj valjanosti* udžbeničkih obavijesti dosegnut u navedenom razdoblju s obzirom na, s jedne strane, postignuća znanstvene historiografije, a s druge strane, zbog općih društvenih i političkih okolnosti?²

1 Ova je rasprava treći dio opsežne studije o prikazu Krbavskoga boja u javnosti, redigirana za samostalno objavljivanje. Dragocjenu pomoć u evidentiranju i provjeri građe pružila mi je kolegica Nada Mihaljević iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, na čemu joj najljepše zahvaljujem.

2 Stoga u Prilogu ovome radu donosimo Popis pregledanih srednjoškolskih udžbenika za povijest u Hrvatskoj nakon 1918., prema redoslijedu: Kraljevina SHS, Kraljevina Jugoslavija, Banovina Hrvatska u Kraljevini Jugoslaviji, Nezavisna Država Hrvatska, NR/SR Hrvatska u FNRJ/SFRJ, Republika Hrvatska.

Naime, što vrijeme više odmiče u našem 21. stoljeću, to postaje sve razvidnije u kojoj je mjeri godina 1918. bila duboka razdjelnica u modernoj hrvatskoj povijesti: između ostaloga, njome počinje razdoblje dramatično brzog smjenjivanja državnopravnih, nacionalno-političkih i ideoloških paradigmi. Svaki novi naraštaj živjet će nakon 1918. ne samo u drugoj drugačijoj državi, nego također i u drugačijem društvenom sustavu, a sve to u doba koje je i na našem tlu i u njegovu okružju s pravom nazvano stoljećem totalitarizamâ. Sve to nije moglo ostati bez utjecaja ni na razvitak hrvatske historiografije, povijesne i političke publicistike, a naročito ne na školske knjige. Svako je mjerodavno ministarstvo u posljednjih devet desetljeća donosilo svoje planove i programe nastave povijesti, te odobravalo s njima usklađene udžbenike.

Tako su od 1918. godine udžbenici za povijest - još više nego oni za jezik i književnost - imali zadaću ostvarivati "odgojno-obrazovne ciljeve" novih vladajućih ideološko-političkih sustava i ujedno propagirati i učvršćivati državnoopravne paradigme. U našim okolnostima to je značilo, pojednostavljeno rečeno, afirmirati ili *jugoslavensku* ili *hrvatsku* državu, a sve to u zbilji ne samo oprečnih nego i međusobno oštro suprotstavljenih ideoloških supstrata u pretežno *nedemokratskim* sustavima.³

Uzimajući to u obzir, udžbenički *modus operandi* otkrivamo na dvije razine: kako se u njima predstavljaju najvažnije historiografske spoznaje, te u prilagodabama uvijek novim društvenim situacijama, jer su one diktirale promjene prioriteta, odnosno kriterijâ za izbor i tumačenje obavijesti (prosvjetna politika → planovi i programi). Osim što je selekcija obavijesti iz mnoštva činjenica nešto što nužno pripada samoj naravi udžbeničkih izdanja, ipak su ona rezultat *složenog postupka, mixtum compositum* historiografskih spoznaja, namjerâ nalogodavaca (država), individualnog pristupa sastavljača udžbenika i mišljenja recenzenata. Naziv "sastavljači" nije ovdje mišljen ironično, a ipak se teško odlučujem nazvati ih "autorima": udžbenički tekstovi su prikazi rezultata *raznih* istraživanja, sažeci sinteza *drugih*. S druge strane, nikako se ne bi smjeli svoditi na puko prepisivanje (i "skraćivanje") tuđih spoznaja/tekstova, a morali bi biti izneseni u primjerenu obliku, s dignitetom vlastita diskursa. Oznaka "autorska kompilacija", iako na prvi pogled *contradictio in adiecto*, možda je najbliža idealno ostvarenom postupku.

3 Iako je i danas mjerodavno ministarstvo ono koje odobrava (ili preporučuje) uporabu školskih knjiga, nema nikakve sumnje da je važna novost to što više ne postoji samo jedan propisani udžbenik, nego mogućnost izbora, kao i u nekim europskim zemljama.

Nešto je drugačije s definiranjem prave naravi ovdje ponuđenog termina “prilagodba”, pod kojim razumijevam *projiciranje aktualnih (vladajućih) koncepata u prošlost*, svojevrsnu intervenciju naputaka školskih vlasti u skladu sa zahtjevima “sustava”. Naime, “slika prošlosti” koju učenici trebaju “usvojiti” - ne smije proturječiti vladajućim ideološkim normama.⁴

Ostavljajući u ovome radu po strani niz pitanja metodike, ograničit ćemo se na uvid u sadržajni aspekt tih školskih knjiga.

Nomen est omen

Znanstvena historiografija i udžbenici za povijest imali su u Hrvatskoj prije 1918. godine ozbiljnu polustoljetnu tradiciju. Tako se *prilagodbe* “novim situacijama” koje su slijedile nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije ponajprije očituju u objavama novih udžbenika, a prvo su, instruktivno ogledalo – *naslovnice*:⁵ na njima čitamo kako su se udžbenici zvali: tu i počinju razlike. Za ilustraciju - slijed najkarakterističnijih:

Povijest Srba, Hrvata i Slovenaca - g. 1926., *Povijest Hrvata, Srba i Slovenaca s obzirom na opću historiju* - g. 1929.,⁶ *Povijest Jugoslavije* - 1935., *Povijest hrvatskog naroda* - 1941., *Hrvatska povijest* - 1943. Od udžbenika *Povijest* u godini 1952. stiglo se 1955. do *Povijesti naroda Jugoslavije*, a onda, 1961., i do udžbenika *Historija. Povijest* se nakratko vratila u razdoblju od 1969. do 1971., ali je tada opet - nekoliko godina - morala biti *Historija*. Krajem sedamdesetih *Historija* zauvijek iščezava, a vraća se *Povijest*, da bi se nakon 1991. u naslovima udžbenika opet počelo pojavljivati i hrvatsko ime i svjetski kontekst.⁷

Sedam “sovjetskih” godina i Đilasova smjerodavna “uputa”

Pozorniji je čitatelj zacijelo uočio da u ovom nizu nisam naveo nijedan udžbenik koji je bio propisan za razdoblje od 1945. do 1952. godine: jer se tada učilo iz sovjetskog

4 To također vrijedi za demokratske i nedemokratske sustave, iako je kvaliteta “zahtjeva” bitno različita; i sustav (zapadnoeuropske, parlamentarne) demokracije jest ideološki sustav.

5 Tj. “treća stranica” knjižnog bloka po kojoj se knjiga citira.

6 U Katalogu NSK-a zabilježena je ova knjiga pod brojem 394.640 sa sljedećim podacima: “Za srednje i njima slične škole. Sastavio Živko Jakić. Zagreb, 1929., nakladom piščevom.” Knjiga je izglubljena.

7 Usp. Prilog: Popis.

udžbenika *Povijest srednjega vijeka* Evgenija Aleksejeviča Kosminskog (iz ruskog izdanja g. 1943.). Tako je Nakladni zavod Hrvatske 1950. tiskao *šesto*, nepromijenjeno izdanje hrvatskoga prijevoda te knjige.⁸ Iako nastavni program Ministarstva prosvjete Narodne Republike Hrvatske iz 1948. u poglavlju “Slabljenje feudalnih država Južnih Slavena” izričito predviđa i tematsku jedinicu “Bitka na Krbavskom polju”,⁹ sigurno je da se o tome nije moglo učiti iz knjige Kosminškoga, jer u njoj - nema ni riječi o povijesti Hrvata.¹⁰

Uporaba spomenutog sovjetskog udžbenika u hrvatskim školama zavrijedila bi poseban osvrt, osobito u svjetlu tadašnje upute glavnoga partijskog ideologa u Jugoslaviji Milovana Đilasa pod naslovom *O nacionalnoj istoriji kao vaspitnom predmetu* iz godine 1949.¹¹ Đilas je odrekao mogućnost da se “nacionalna istorija” kao “vaspitni predmet” u praksi osloni na bilo koje djelo “buržoaske” historiografije, i direktivu je završio jasnom porukom:

“Zadatak istoričara jeste u tome da pomognu borbu Partije za pravilno osvjetljavanje narodne prošlosti, borbu Partije za novi život (ist. a.)”.¹²

Gotovo tri desetljeća poslije, 1977., “zaboravljen” je i Đilas i njegov diskurs, ali ne i duh njegove direktive, tj. povijest kao “vaspitni predmet”; u predgovoru “Udžbeniku za treće i četvrto obrazovno razdoblje”, *Povijest 1* (autora Ive Makeka i Blagote Draškovića) možemo pročitati i ove rečenice:

“Ove godine, uz ostale predmete, počinjete učiti i novi nastavni predmet – povijest. Njen glavni junak je čovjek, odnosno ljudi. Povijest je njihovo djelo. (...) Danas više od jedne milijarde ljudi živi u zemljama koje izgrađuju socijalističko društvo (...) Da bismo shvatili sadašnjost, atomsko doba u kojem živimo, moramo upoznati prošlost. Odgovore na pitanja kako se odvijao taj dugi, složeni i teški razvitak, odnosno *napredak* (ist. a.), naći ćete u ovom i narednom udžbeniku povijesti”.

8 Prof. E. A. KOSMINSKI, *Povijest srednjega vijeka*, šesto nepromijenjeno izdanje, Zagreb, Nakladni zavod Hrvatske, 1950. Prevoditelj s ruskoga i urednik nisu navedeni. Knjiga obuhvaća razdoblje od pada Zapadnog Rimskog Carstva 476. g. do Francuske revolucije 1789., a u Sovjetskom Savezu je bila udžbenik za 6. i 7. razred srednjih škola.

9 Nastavni plan i program za sedmogodišnje škole i niže razrede gimnazije, Zagreb 1948., str. 20.

10 KOSMINSKI, nav. dj. Bilo bi vrijedno saznati jesu li se učenici morali oslanjati samo na predavanja; također bi bilo bi zanimljivo znati iz kojih su djela nastavnici predavanja spremali, ali potraga za odgovorom na ta pitanja nadilazi okvire ovoga rada.

11 Objavljena najprije u listu *Komunist*, 1/1949. U obliku brošure (uz “izvjesne popravke” autora) tiskao ju je u Zagrebu Pedagoško-književni zbor kao trinaestu knjigu u svojoj Biblioteci prosvjetnog radnika, u nakladi od 10.000 primjeraka.

12 Nav. dj., str. 31.

Vratimo se *Krbavskom boju* s kraja XV. stoljeća. Radna je pretpostavka ovoga uvida u školske knjige bila da bi o tom događaju u udžbenicima trebalo biti znatno *manje* ideološki motiviranih “prilagodbi”, nego u slučajevima politički *osjetljivih* pitanja ili razdoblja.¹³ Analiza je to samo *djelomice* potvrdila, ali je na svjetlo dana iznijela i probleme posve drugačije naravi: na primjer, stručne, i to zbog krajnje selektivnog, ničim objašnjenog odnosa sastavljača prema doista *relevantnim činjenicama* (odnosno važnim podacima iz *izvorne građe* i/ili djela hrvatske historiografije). Dakako da se stoga odmah postavilo pitanje: Kojim predlošcima su se služili sastavljači udžbenika? Na tom je tragu znakovita bila spoznaja da samo neki od njih navode “literaturu” kojom su se služili; taj je dobar običaj vrijedio tek za prva desetljeća promatranoga razdoblja.¹⁴

Valja podsjetiti: *prvi* rad moderne hrvatske historiografije *uopće* o Krbavskome boju, dio je opsežne rasprave Matije Mesića pod naslovom “Hrvati na izmaku XV. i na početku XVI. vieka”.¹⁵ U tom radu autor raspravlja o svim relevantnim pitanjima u vezi s Krbavskim bojem, analizirajući i kritički ocjenjujući brojne izvore (str. 18-23 navedenoga pretiska), te ponovno na osnovi *novih* izvora do kojih je u međuvremenu bio došao (str. 83-88 pretiska) pod međunaslovom “Ispravci i popunjenje već pripoviedanoga”. U predgovoru pretisku Damiir Karbić je istaknuo da su ti Mesićevi radovi “(...) i dalje nezamjenjivi, pošto predstavljaju prvu, a nažalost i posljednju, detaljnu sintezu političke povijesti Hrvatske u razdoblju njenog lomljenja pred naletima turskih osvajanja”. Karbić je također s pravom istaknuo: prvi rektor Zagrebačkog sveučilišta “(...) Hrvatsku je povijest gledao kao nerazdvojivu sastojnicu europske (...)”.¹⁶ Ali, on se ne spominje ni u jednom od 38 pregledanih udžbenika.

Tri sadržajna zahtjeva za ocjenu valjanosti udžbenika

Mesićev rad je ujedno prva naša *oštroumna kritika izvora* s mnogim zaključcima trajne vrijednosti. Držeći je takvom, izdvajam *tri* njegova bitna prinosa u opisu Krbavskoga boja, kako bi rezultati uvida u udžbenike, tj. uočeni nedostatci, bili jasniji:

13 Dakako da se sadržaj politički “osjetljivih” pitanja mijenjao od sustava do sustava.

14 U Popisu je to zabilježeno uz svaki udžbenik.

15 Objavljena je u nastavcima u zagrebačkom časopisu Književnik, 1864. i 1865. Pretisnuta je u knjizi: MESIĆ, Matija, Hrvati na izmaku srednjega vijeka. Izabrane rasprave, 1996., str. 13-121, kojim se izdanjem ovdje služim.

16 Predgovor pretisku, str. 9.

Prvo: neposredan razlog poraza.

M. Mesić je prvi precizno utvrdio o kakvoj je *pogrešnoj taktici* hrvatske vojske u Krbavskome boju bila riječ, a kritikom izvora utvrdio je da je za nju bio odgovoran *ban Derenčin* a ne, kako se u nekim izvorima tvrdilo, do tada i međusobno posvađani hrvatski velikaši. U tome će ga do danas slijediti hrvatska historiografija. **Ali, unatoč tome, mnogi će udžbenici prešutjeti te važne podatke.**

Drugo: brojnost hrvatske vojske na Krbavskom polju.

Mesić je zaključio da se okupilo oko 15.000 ljudi. Slijedom toga je *broj poginulih ili zarobljenih* Hrvata procijenio na *oko 13.000* osoba. Pouzdao se, dakle, u podatke koje je u svojem izvješću Papi iznio suvremenik Krbavskoga boja, ninski biskup Jure Divnić. U toj ga brojčanoj procjeni nisu slijedili svi hrvatski povjesničari, a danas prevladava mišljenje da je taj broj bio manji. **No, bez obzira na to kojem se broju danas priklonili, ništa ne može opravdati one sastavljače pretežne većine udžbenika koji nisu iznijeli - baš nikakve brojčane podatke!**¹⁷

Treće: o tome hoće li biti boja, odlučivala je hrvatska strana!

M. Mesić nije - poput mnogih povjesničara nakon njega - jednostavno zanemario podatak u izvorima, da boja ne bi bilo da je hrvatska strana *pristala* na ponudu Jakub-paše, pa o tome piše:

“Mnijuć Turci, da u Hrvata mora biti još i više vojske, li-epo su blago nudili banu Derenčinu, ako jih pusti mirno proći preko granice hrvatske; (...)”¹⁸

No, kako je poznato, Hrvati su pašinu ponudu - odbili. **O svemu tome ni u jednom od 38 pregledanih udžbenika nema spomena!**

Iz perspektive Mesićevih analiza i zaključaka te kasnijih rezultata hrvatske historiografije (temeljenih i na novopronađenoj izvornoj građi strane provenijencije), moguće je postaviti metodološke, tekstološke/lingvostilističke i sadržajne kriterije za ocjenu *stupnja valjanosti* udžbeničkih prikaza. Najvažniji, sadržajni zahtjevi jesu:

1. Jesu li i na koji način navedeni *najvažniji* elementi domaćega i međunarodnog konteksta Krbavskoga boja?
2. Je li dan *cjelovit* prikaz Krbavskoga boja, koji uključuje razloge sukoba te jasne posredne i neposredne *uzroke* poraza?
3. Jesu li i kako definirane neposredne, srednjoročne i dugoročne *posljedice* krbavske katastrofe?

17 Od 38 udžbenika brojčani se podaci nalaze samo u njih 8. U Prilogu su to knjige pod rednim brojevima 4, 6, 8, 11, 13, 15, 18 i 30.

18 MESIĆ, Matija, nav. dj., str. 20.

Budući da su strukturirani kronološki, u svim udžbenicima nalazimo barem *nekakav* prikaz razdoblja koje je predhodilo Krbavskom boju, dakle i neke obavijesti o općim procesima kasnog srednjovjekovnog doba u nas, koje bi trebale uključivati i *posredne, dublje razloge* poraza. Glavne su zamjerke *većini* analiziranih udžbenika sljedeće:

Prvo, izostao je *europski* (tada: *svjetski*) *obzor* krbavske katastrofe, pa su udžbenički prikazi daleko *ispod* metodološke razine koju je moderna hrvatska znanstvena historiografija bila dosegla još na svojem početku, o čemu svjedoči kratak i pregnantan Mesićev uvod u raspravu:

“Osim inih za obću poviest velevažnih zgoda pada na izmak 15. vieka početak velikih bojeva za Italiju, koji su učinili te je ta zemlja postala središtem tadanje europske politike”. Autor potom sažeto kazuje zašto su prve europske sile bile Francuska i Španjolska, najavljuje snagu Engleske, za Njemačku konstatira da još uvijek boluje od “starih svojih rana” a za Ugarsku i, kako veli, “našu trojednu kraljevinu”, kaže: “Nutarnji i vanjski odnošaji tih kraljevina: nekonsolidirano jim nutarnje stanje s jedne strane, a neprestani bojevi s Turci s druge strane, ne dopuščahu jim da utiču u uredjivanje europskih odnošaja inako nego samo neizravnim načinom”. Mesić će uvod zaključiti konstatacijom da je europski kontekst nužno poznavati, jer su te “(...) velike zgode i od svoje strane djelovale na razvitak naše poviesti u toj dobi”.¹⁹

Drugo, bliži, *srednjoeuropski* kontekst, primjereno je, iako s različitim naglascima, bio zastupljen u udžbenicima do početka pedesetih godina. Otada ga se postupno, ali sustavno reduciralo na neprihvatljiv *minimum*, a umjesto njega uspostavljeni su naglašeni *balkanski* i - *virtualni jugoslavenski kontekst*.²⁰ Ta orijentacija, razumije se, nije ovisila samo o volji i “autorskom stavu” sastavljača. Evidentno je to već iz navedenoga “Nastavnog plana i programa” iz 1948., a također iz imenovanja “tematskih jedinica” u sklopu kojih se u školi “naučavalo” o Krbavskom boju. Na primjer, naslov poglavlja “Borbe Hrvata s Turcima” - u nebitno različitim formulacijama - održao se do početka pedesetih godina, kada se dogodila bitna promjena. To preusmjerenje od srednjoeuropskoga na balkansko-južnoslavenski / jugoslavenski kontekst možda je najdosljednije provedeno u udžbeniku *Historija* (za II. razred gimnazije) Mirka Že-

19 MESIĆ, Matija, nav. dj., str. 13-14.

20 Virtualni stoga jer nikakve zajedničke (južnoslavenske) države tada nije bilo. To što su Krbavskome boju vremenski prethodila važna, čitavo stoljeće duga, zbivanja (još od bitke na Kosovu polju 1389.) s gledišta hrvatske povijesti bila su - s iznimkom dijela današnjeg teritorija Bosne i Hercegovine! - međunarodna, strana zbivanja.

želja, koji je imao najmanje devet izdanja.²¹ Oblikovano je novo poglavlje pod naslovom “Prodor Osmanlija i propast feudalnih država južnih Slavena” (na punih 14 stranica).²² U tako stvorenoj cjelini potpoglavlja su nanizana ovim redom: Osmansko i južnoslavensko feudalno uređenje (116-117), Rasulo srpskog carstva i pad Makedonije (117-118), Kosovska bitka (118), Pad Despotovine (119-122), Pad Zete (122-123), Pad Bosne i Hercegovine (124-126), Hrvatska u vrijeme “turske nevolje” (126-127), a potom i potpoglavlje o Krbavskom boju.

Jasno je da je uspostavljanje *cjeline* “Od Kosova do Krbave” u daleku povijest projicirana “zajednička sudbina”, tj. aktualni jugoslavenski državni okvir.²³ Ta se, balkansko-jugoslavenska paradigma polako napušta i prije 1991., pa se, s malim razlikama u formulacijama, ustaljuju naslovi koji se sadržajno usmjeravanju na osmanlijske (turske)²⁴ provale u Hrvatskoj i organizaciju otpora. Uvid u kronološki slijed govori sam za sebe.²⁵

- 21 Nakladnik: Školska knjiga, Zagreb. Prvo izdanje: 1961. Stručni urednik: Šarlota Đuranović. Recenzenti: Mara Pavičić, Slavko Benović i Zvonimir Passek. Odobrio Savjet za prosvjetu NRH rješenjem br. 07-1599/1-1961 od 11. V 1961. “Tiraža 10000 primjeraka”. U devetom, nepromijenjenom izdanju, g. 1974. (za koje je također vrijedilo odobrenje iz g. 1961.!) Historiju je zamijenila Povijest.
- 22 Nav. dj., str. 116 – 130.
- 23 Valja se prisjetiti kako se u posljednjem razdoblju SFRJ pokušalo uspostaviti “zajedničke jezgre” u nastavnim planovima za sve republike i pokrajine i tako, zaobilaznim putem, nastojalo se osnažiti “zajedništvo” na jugoslavenskoj socijalističkoj koncepciji. Ideja nije potekla, kako bi to možda neupućeni mislili, iz Beograda, nego iz Zagreba. Bio je to jedan od “prinosna” hrvatskog ministra dr. S. Šuvara. Ali, takve su “jezgre” naišle na otpor posvuda u Jugoslaviji, i nikada nisu “zaživjele”.
- 24 Dakako, jedino je ispravan (korektan) termin osmanski/osmanlijski, ali od tradicijom opterećenih “Turaka” nikako da se oslobodimo.
- 25 “Pad Bosne i vojevanja Hrvata s Turcima” (Jakić, 1926.); “Borbe Hrvata s Turcima” (Jakić, 1935.); “Borbe Hrvata s Turcima” (Srkulj, 1940.); “Borbe Hrvata s Turcima” (Jakić, 1941.); “Borbe Hrvata s Turcima” (Jakić, 1941 b); “Vladislav Jagelović, 1490.-1519.” (Barada – Katić - Šidak, 1941. i 1943.); “Borbe Hrvata s Turcima” (Jakić, 1942.); “Hrvatska u doba turskog nadiranja” (Salzer - Mali, 1952.); “Prodor Osmanlija i propast feudalnih država južnih Slavena” (Žeželj, 1961. do 1974.); “Prodor Turaka i propast naših feudalnih država” (Drašković, 1969.); “Provala Turaka u hrvatske zemlje” (Matković, 1977., 1983.); “Provala Turaka u hrvatske zemlje” (Matković – Drašković - Stančić, 1990.); “Stogodišnji otpor Hrvata osmanskom osvajaču, 1493-1593.” (Šanjek - Mirošević, 1994.); “Turske provale u Hrvatskoj; organizacija otpora” (Vujčić, 1996.); “Turske provale u Hrvatsku” (Vujčić, 1996.- b); “Turske provale u Hrvatsku” (Đurić - Peklić, 1997., 1998., 2000., 2006.); “Turske provale u Hrvatsku i organizacija otpora” (Mirošević - Šanjek - Mijatović, 1997., 2000., 2001.); “Osmanlijske provale u Hrvatsku i organizacija otpora” (Bekavac - Štambak, 2003.); “Turske provale u Hrvatsku” (Birin - Šarlija, 2003.); “Turske (osmanske) provale u Hrvatsku (Čokonaj - Petrić - Raguž - Škiljan, 2003.); “Turske (osmanske) provale u Hrvatsku i organizacija otpora” (Čokonaj - Petrić - Raguž - Ravančić, 2007.)

Rezultate uvida u to kako je zadovoljen naš drugi sadržajni zahtjev za valjanost, ukratko možemo svesti na sljedeće: iako svi udžbenici ispravno uče da je boj na Krbavskom polju 1493. završio *porazom* hrvatske vojske, u većini njih je prikaz tijeka samoga boja *nepotpun*, a o neposrednom uzroku poraza - *nema niti riječi!*

“Uzorak” prikaza koji nalazimo i u mnogim kasnijim udžbenicima objavljen je 1926. u knjizi *Povijesti Srba, Hrvata i Slovenaca* za niže razrede srednjih učilišta.²⁶ Sastavljač Živko Jakić piše:

“U to je vrijeme hrvatskim banom bio Emerik Derenčin, koji se borio s Frankapanima za posjed grada Senja. Tada provali iz Bosne *Jakub-paša* s jakom vojskom u Hrvatsku i u Kranjsku. Na taj glas izmire se ban i Frankapani i saberu mnogo plemstva, da složno dočekaju Turke, kada se budu vraćali u Bosnu. Obje se vojske sraze na Krbavskom polju pod Udbinom i tu plane krvava bitka, u kojoj nadjačaju Turci. Polje osta pokrito mnoštvom hrvatskih plemića i njihove vojske, a mnogo ih pade i u sužanjstvo (1493.). Taj poraz odjekne po čitavoj Hrvatskoj kao najveća nesreća.”²⁷

Jakić u predgovoru svoje knjige navodi literaturu kojom se služio: za hrvatsku povijest spominje Klaićevu *Povijest Hrvata* i dvije Šišićeve sinteze (*Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Matica hrvatska, 1916. i *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*²⁸), a na kraju piše: “Još sam imao pri ruci udžbenike, što ih za više razrede sastaviše Stjepan Srkulj i M. Prelog”.²⁹ Mesićevu raspravu ne spominje, no zato posebno zahvaljuje Ferdi Šišiću što je “(...) rukopis pomno pročitao (...) i upozorio me na neke nedostatke”.³⁰ S obzirom na to da mu je izrekao tako jasnu javnu zahvalu, legitimirajući svoju knjigu imenom tada najvećega hrvatskoga povjesničara, pogledao sam u odgovarajući Šišićev tekst u *Pregledu*. Rezultat usporedbe bio je razočaravajući - iz više razloga. Prvo, teško je Jakićev udžbenički prikaz zvati *Jakićevim*, jer je taj tekst samo osakaćen, uistinu nekompetentno “skraćeni” ulomak iz Šišićeva *Pregleda*, koji glasi:

“Slabost nove vladavine (kralja Vladislava II., o čemu govori u predhodnoj rečenici, op. aut.) odmah odluče iskoristiti knezovi Frankapani i tako da se opet domognu primorja koja im je oteo kralj Matijaš, naročito Senja. Zbog tih smutnja odreče se herceg Ivaniš Korvin svoje časti,

26 U Popisu pod rednim brojem 1.

27 JAKIĆ, 1926., str. 120.

28 S pogrešnom godinom 1926. (umjesto 1925.)

29 JAKIĆ, nav. dj., str. 5.

30 Isto.

a hrvatskim banom postade Emerik Derenčin.³¹ Novi ban i knez Bernardin Frankapan povedoše ljutu borbu za Senj, ali uto bosanski paša J a k u b provali s jakom vojskom u Hrvatsku, a odavde u Kranjsku i Korušku. Na taj glas izmire se Frankapani s banom, okanivši se borbe za Senj, te svi složno na Krbavskom polju pod gradom Krbavom (danas Udbina) dočekaju Turke kad se vraćahu. Dne 9. rujna 1493. došlo je do užasna boja, u kojem je hrvatska plemićka vojska banovom krivnjom ametice potučena i najvećim dijelom ili pogubljena ili zarobljena. Sam je ban Derenčin uhvaćen i odveden u Tursku, gdje je i umro poslije nekog vremena. Porazom na Krbavskom polju - koje je narod potom prozvao Krvavo polje - počinje onaj dugi niz godina za kojih su se Hrvati nalazili u neprekidnom i očajnom boju s Turcima braneći svoju domovinu.³² Sada je počelo po/micanje Hrvata iz prekogvozdanskih strana u Slavoniju i dalje u Ugarsku, a time se stalo i geografsko hrvatsko ime širiti na sjever do Drave, dok ga je u isto vrijeme sve više nestajalo iz porječja Vrbasa, Sane i Une. Odmah poslije Krbavskoga boja počnu se Hrvati ogledati za pomoć.³³

Za problem o kojem govorimo ključna je Šišićeva rečenica - temeljena na Mesiću - ova:

“Dne 9. rujna 1493. došlo je do užasna boja, u kojem je hrvatska plemićka vojska banovom krivnjom ametice potučena i najvećim dijelom ili pogubljena ili zarobljena”.³⁴

Dakle, Jakić iz Šišićeva prikaza nije izbacio samo *datum boja* (te usput “*boj*” preobrazio u “*bitku*”), nego je i zatajio *ključnu informaciju*: “banovom krivnjom”.

Međutim, to nije sve, pa smo zato i citirali Šišićev segment. Jakić, naime, slijepo slijedi Šišića baš tamo gdje nikako ne bi smio: kako se može vidjeti, Šišić u svojem *Pregledu* ne otkriva *dvije bitne činjenice* - koje još pola stoljeća prije zna Mesić: *u čemu je bila “banova krivnja”*, i - *kakvo je bilo brojčano stanje hrvatske vojske!*

31 Šišićeva bilješka broj 58: Ban Imre Derencsenyi bijaše Mađar od plemena Balog. Ime mu je od grada Derencseny (slovački Drjenčane) u Gömörskoj županiji. Hrvati su ga zvali Derenčin, kako dokazuju suvremeni hrvatskim jezikom pisani izvori (u knjizi je tiskarska pogreška, jer piše izbori - op. a.).

32 Šišićeva bilješka broj 59: Suvremeni pop glagoljaš M a r t i n a c upisa u svoj molitvenik poslije boja ovo: “I tagda načeše cviliti rodivšije i vdovi mnoge i proči ini, i bist skrb velija na vseh živućih v stranah sih, jakože ne bist od vremena Tatarov i Gotov i Atelje (Atila) nečastivih.” Hrvatski sabor, koji se sastao 17. VII 1558. u Steničnjaku, kaže kralju Ferdinandu da zbog reških bojeva Krbavsko polje “in vulgari K e r w a w o p o l y e nominatur” (ŠIŠIĆ, Sab. spisi III, 22).

33 ŠIŠIĆ, Franjo, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Matica hrvatska, Zagreb 1975., str. 243-244.

34 Jakić se, kako navodi, služio izdanjem Pregleda iz 1916. Bez izmjena tekst je objavljen i u izdanju istog djela g. 1975., str. 243-244., odakle i citiram.

Tako je zapravo nepotpun Šišićev prikaz iz *Pregleda* - preko Jakićeve redukcije - usmjerio buduću (prevladavajuću) udžbeničku praksu koja se - umjesto vjerodostojnim *brojčanim podacima* - služi - *metaforama*.

Ovdje valja problem sagledati i s metodičkog motrišta: za oblikovanje općega znanja o Krbavskome boju taj je podatak od odlučujućeg značenja: *bez broja* sudjelujućih (pa onda i palih i zarobljenih) Hrvata - niti upućeniji od srednjoškolarca ne mogu pojmiti o kakvoj je katastrofi zapravo bila riječ. Pogotovo, kad se učenicima postavljaju posve neumjesni zadaci: iz jednog su udžbenika tako o Boju mogli pročitati samo ovo:

“Jedan turski napad poslije Matijaševe smrti završio je teškim porazom hrvatske plemićke vojske na Krbavskom polju (1493).”

Ali, zato su učenici morali odgovoriti na pitanje: “Što se zbilo na Krbavskom polju 1493. godine?”³⁵

Kakav je mogao biti odgovor? Posve je sigurno da učenik - pola tisućljeća poslije! - neće razumijeti zašto bi o tome uopće morao “učiti u školi”. Umjesto racionalno iznesenih *podataka*, mladeži se nudio “materijal” za mitolojski diskurs.

Možemo zaključiti da je Jakićev “uzorak”, s Šišićevom legitimacijom, generirao *polovičnu, mutnu sliku događaja*, budući da ni Šišić nije dosegnuo razinu Mesićeve preciznosti i ozbiljnosti.

Znači, u *većini* udžbenika tako se postupalo, pa rado navodim iznimke. Kronološki prva je u tekstu Lovre Katića³⁶ koji 1941. (drugo izdanje: 1943.) piše i ovo:

“Ban je Derenčin silom tražio borbu na otvorenom polju, dok je Ivan Frankopan savjetovao, da dočekaju Turke u brdima. (...) Turci namjeste zasjedu i namamivši Hrvate među dvije turske vojske posve ih potuku. Do 13.000 junaka pade tu na Krbavskom polju”.³⁷

Polu stoljeća poslije, u rano proljeće godine 1990. iz *Povijesti* trojice sastavljača (H. Matković - B. Drašković - N. Stančić)³⁸ još uvijek ne možemo saznati *razlog* poraza, ali se zato ipak pojavljuje dio Mesićevih (Divnićevih) brojki:

35 MATKOVIĆ, Hrvoje, *Povijest 1*, udžbenik za srednje škole, Zagreb 1977.

36 U udžbeniku BARADA - KATIĆ - ŠIDAK, *Hrvatska povijest za VIII. razred srednjih škola*, I. svezak, Zagreb 1941.

37 Nav. dj., str. 163-164.

38 MATKOVIĆ-DRAŠKOVIĆ-STANČIĆ, *Povijest 2*, udžbenik za učenike gimnazija i centara kulturološko-umjetničkog, odgojno-obrazovnog, jezičnog, upravno-pravnog i muzičkog usmjerenja, Zagreb 1990.

Ban Derenčin je "(...) sa 15000 ljudi dočekaao bosanskog pašu Jakuba (...). Derenčinova je vojska uništena, a ban pao u tursko ropstvo, gdje se otrovao".³⁹

Koliko je bilo poginulih i zarobljenih – ne piše, a zašto bi podatak da se Derenčin otrovao bio važniji od toga - doista nije jasno.

Godine 1994. - obrnuta "metodologija": u udžbeniku koji potpisuju F. Šanjek i F. Mirošević⁴⁰ (autor je teksta Mirošević) – razlozi poraza iznose se točno i jasno, ali – *nema nikakvih brojki*:

"Nije, međutim, bilo sloge pri izboru vojne taktike kojom se trebalo oduprijeti Turcima. Ban Emerik Derenčin je zahtijevao da se Turcima pruži otpor u ravnici na Krbavskom polju, dok su Ivan i Bernardin Frankopan te knez Ivan Cetinski bili za to da ih se napadne u planini, gdje će se hrvatska vojska uspješnije oduprijeti nadmoćnijoj turskoj konjici. Postupljeno je prema zahtjevima bana Derenčina, a rezultat bitke je pokazao da je izabrana loša taktika. Premoćna turska konjica iznijela je konačnu pobjedu, a Krbavsko polje je postalo grobnicom hrvatskih velikaša. U bitci (9. IX. 1493) je izginuo 'cvijet hrvatskog plemstva'".⁴¹ Gotovo nepromijenjen tekst objavio je Mirošević i u kasnijim izdanjima knjige, kada se sastavljačima pridružio Anđelko Mijatović.⁴²

Naposljedku valja istaknuti da su, uz ostalo što je važno, *i* neposredni uzroci poraza *i* brojčani podaci - jasno prikazani u udžbeniku autorâ Birina i Šarlije iz g. 2003., pa bi budući sastavljači dobro napravili ako ne bi ponovno pali ispod te dosegnute razine:

"Slom kraljevske vlasti označio je ujedno slom svakog organiziranog otpora prema Turcima, a Hrvatska je sada više nego ikada prije bila prepuštena sama sebi. Nove turske prodore pospješivali su sukobi među hrvatskim plemstvom. U takvim okolnostima Hrvatsku je 1493. zadesila nova turska provala. Turci su, pod vodstvom Jakub-paše, provalili u Hrvatsku a zatim u Kranjsku i Korušku. Zavađeni hrvatski plemići na to su se složili na obranu te su odlučili dočekati tursku vojsku na njenom povratku. Sloge, međutim, nije bilo u pitanju taktike kako se suprotstaviti Turcima. Dio je plemstva, na čelu s Bernardinom Frankapanom, predlagao da se Turke dočeka na brdskom području, gdje turska konjica ne bi došla do prevelikog izražaja. S druge strane, ban Emerik Derenčin je pod svaku cijenu želio sukob s Turcima

39 Nav. dj., str. 71.

40 ŠANJEK - MIROŠEVIĆ, Hrvatska i svijet od V. do XVIII. stoljeća, I. izdanje, Zagreb 1994.

41 Nav. dj., str. 180-181.

42 MIROŠEVIĆ-ŠANJEK-MIJATOVIĆ, Povijest za drugi razred gimnazije, Zagreb 1997., 2000., 2001.

na otvorenom polju. U bitki na Krbavskom polju 9. rujna 1493. Hrvati su bili katastrofalno potučeni, a sâm je ban bio uhvaćen i odveden u zarobljeništvo. Suvremenici su ovaj poraz u kojem je bilo 'zarobljeno i pogubljeno čitavo hrvatsko plemstvo' s pravom opisali kao 'prvi rasap kraljevstva hrvatskoga'. Tim je porazom obrambena moć Hrvatskog kraljevstva bila uništena i to upravo u vrijeme kada je započinjalo razdoblje turskih osvajanja hrvatskih zemalja".⁴³

Mogući razlozi uočenih deficita

Odgovor na pitanje zašto je većina udžbeničkih prikaza tako *deficitarna* u opisu boja i iznošenju važnih podataka nije lako dati, a prejednostavno bi bilo potražiti ga samo u nedostatnoj kompetenciji sastavljača, bez obzira na to što su samo neki od njih doista ugledni povjesničari-istraživači (a poneki među njima i sveučilišni profesori).⁴⁴

Kategorički formuliran odgovor nije moguće dati, ali pretpostavljam da su razlozi konceptualni. Sastavljajući udžbeničke tekstove u skladu s nastavnim planovima za određena razdoblja školovanja, njihov autor i nema perspektivu *cjeline* povijesnoga razvoja: nužno sažimajući nepregledan niz obavijesti, koncentriran je na zadani opseg školske knjige i programske upute koje su i same (u pravilu) daleko od promišljanja cjeline. Zato su *dugoročne* posljedice u zadnjem planu interesa, a baš se one mogu iščitati iz *pojedinih* važnih zbivanja i, u pravilu, "preskaču" okvir nekoga "udžbeničkog razdoblja". Potvrdu za takav odnos izričito nam daje sastavljač Ž. Jakić, koji u predgovoru svojoj knjizi iz 1926. godine pojašnjava da je "stegnuo na minimum potrebu pustoga pametovanja". Da njegovi tekstovi nisu onakvi kakvi jesu, možda ne bismo posumnjali da se pod sintagmom o "pustom pametovanju" sakriva svaki misaoni napor koji teži razumijevanju cjeline povijesnih procesa.

Simbolična šutnja o Jakub-pašinoj ponudi

Na drugom kraju pretjerivanja u izradi "slike" prošlosti, ovako shvaćenom "pustom pametovanju" odlično odgovara nekritičnost historiografskog i udžbeničkog diskursa. Nije to, doduše, odlika samo naše nacionalne "povjesnice", ali ostanimo pred svojim vratima. Dakako: i hr-

43 BIRIN-ŠARLIJA, Hrvatska i svijet od V. do početka XVIII. stoljeća, udžbenik povijesti za II. razred gimnazije, 1. izdanje, Zagreb 2003., str. 101.

44 Abecednim redom: Miho Barada, Ante Birin, Lovre Katić, Hrvoje Matković, Anđelko Mijatović, Olga Salzer, Nikša Stančić, Franjo Šanjek, Jaroslav Šidak.

vatska povijest bilježi niz izrazitih osobnosti, među njima “junaka na bojnopolju”, i to u dostatnoj mjeri (koja osigurava podlogu za sve, makar i zakašnjele “romantične” osjećaje). Iako je, razumije se, bilo i “onih drugih”, s njima se nitko pametan ne hvali, osobito ne - takva je tradicija! - u knjigama koje formativno trebaju utjecati na mladež, dakle u udžbenicima! No, iako uobičajan, takav odnos nije samo nesuvremen nego je i kontraproduktivan, a svakako je daleko od znanosti. Kao u kakvoj lijepoj priči, još uvijek imaju prednost “junaci” (koji gube glave), a ne promišljeni, “hladni pragmatičari” (koji ostaju živi).⁴⁵ To je očito osnovni razlog zbog kojega je u dijelu znanstvene historiografije, ali posebice u školskim knjigama - potpuno *prešućena* Jakub-pašina ponuda hrvatskoj vojsci. Vjerodostojnost toga izvornog podatka dobiva na težini ako znamo - što mnogi udžbenici ne spominju - da je samo dvije godine prije, 1491., hrvatska plemićka vojska na istome mjestu, dakle kod Udbine, *teško porazila Osmanlije* na sličnom povratku s pljačke u Kranjskoj! Jakub-paša je, dakle, imao dobre razloge da Hrvatima za “slobodan prolaz” ponudi, kako se izrazio Mesić, “liepo blago...”

Možemo tu otkupninu nazvati i modernom riječju korupcijom, a pritom moramo u obzir uzeti da se u ono doba radilo o uobičajenoj praksi - na svim stranama i posvuda u svijetu. Iza prešućivanja toga podatka krije se ponajprije slabo utemeljena čudorednost kojoj nema mjesta ni u (praktičnoj) politici ni u njezinim aposteriornim interpretacijama. Naprotiv: s gledišta političkoga oportuniteta odbijanje pašine ponude moguće je ocijeniti samo kao *dalekosežno nerazuman potez*: običan pljačkaški pohod Osmanlija hrvatski su plemići pretvorili u vlastiti katastrofalan poraz, i umjesto da snage sačuvaju za *ozbiljne* osvajačke pohode Osmanskoga Carstva (koji su tek slijedili) - bitno su ih oslabjeli. To ni u kojem slučaju nije ni mudra ni odgovorna državnička politika. Ali, ni prešućivanje važnih činjenica - koliko god nam se ne sviđaju - ne može se nazvati odgovornom “odgojno-obrazovnom” politikom.

45 O “Sigetskom junaku” Nikoli Šubiću Zrinskom, unatoč ne baš neuvjerljivim kritikama iz pravaških redova u šezdesetim godinama 19. stoljeća, prevladavajuća “slika” svakako je i danas - jednodimenzionalna. Ali, zato se na primjer, u novijim pregledima hrvatske povijesti ličnost jednog Antuna Vrančića, hrvatsko-ugarskog kraljevskog kancelara i sjajnog diplomata, pa niti njegovo iznimno bogato epistolarno nasljeđe (kao prvorazredan izvor za hrvatsku i mađarsku povijest polovicom 16. stoljeća) - jedva ili nikako ne navode (u tom smislu sam o važnosti Vrančićevih pisama u proljeće 2008. referirao na Marulićevim danima; referat će biti objavljen u časopisu *Colloquia maruliana* 2009.).

Ni s opisom *neposrednih* i *srednjoročnih* posljedica krbavskoga poraza ne bismo u dijelu udžbenika mogli biti zadovoljni, ali se potpunošću ističu ne samo već spomenuti Katićevi prikazi nego i, što može obradovati, *pretežan* broj knjiga koje su napisane u samostalnoj Hrvatskoj. Jedan primjer:

“Osmanlijski prodori u Hrvatsku imaju teške demografske, gospodarske, kulturne i političke posljedice. Pred zločinima pravoslavnih Vlaha i Turaka Hrvati se iseljavaju preko Dinare prema moru, Vrbasa i Une na zapad i Save na sjever. Naseljavaju se na sigurnija hrvatska područja Banske Hrvatske, Dalmacije, Hrvatskog primorja, Istre, Zagorja i u susjedne zemlje. Na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće stvaraju se hrvatska naselja na tromeđi Austrije, Ugarske i Slovačke (Gradišće), u Moravskoj, južnoj Ugarskoj, Furlaniji i Julijskoj Krajini, te na području od Venecije do Barija i u Transsilvaniji (oko Temišvara). Daljnje Turske provale i osvajanja hrvatskih područja ostavljaju vrlo teške i trajne posljedice za Hrvate. Turci nisu osvojili Hrvatsku, ali su je teritorijalno smanjili i sveli na ‘ostatke ostataka nekoć slavnoga Hrvatskog Kraljevstva’. Smanjilo se i pučanstvo gotovo za polovicu. Drastična depopulacija smanjuje gospodarsku i obrambenu snagu hrvatske države. Stalna nesigurnost i opasnosti, doseljeno nehrvatsko pučanstvo druge vjere, jezika, načina života, kulture, neprilagodljivosti itd. izazivaju stalne društvene napetosti. Usprkos svim nedaćama hrvatska žilavost nije uništena.”⁴⁶

Drugačije je pak s *dugoročnim* posljedicama, dakle, onima *nakon* 16. i 17. stoljeća tih Vitezovićevih “dvaju vjekova plačuće Hrvatske”. O tome ni u jednom od analiziranih udžbenika nema naznake - kao da ih nije bilo.⁴⁷ A da ih je, naprotiv, bilo, bio je svjestan još starina Mesić. Oni koji su o Krbavskom boju pisali *nakon* njega (ignorirajući njegov rad!), nisu uzeli u obzir važnu tvrdnju da je riječ o “(...) dobi u kojoj treba tražiti ključ za protumačenje *za vjekove odlučnih pojava* (...) u poviesti našega naroda (...)”.⁴⁸

46 VUJČIĆ, Povijest. Hrvatska i svijet 1. Udžbenik za prvi razred četverogodišnjih strukovnih škola, Zagreb 1996., str. 113.

47 Iznimka su sastavljači, posebice u posljednjih petnaestak godina, koji s pravom ističu prevažne demografske posljedice, depopulaciju, migraciju unutar hrvatskih granica (na što je još, kako smo vidjeli, upozorio i Šišić), ali i početak dugotrajnog iseljavanja u inozemstvo i time stoljetno slabljenje demografske osnove.

48 Tvrdnja u uvodu rasprave “Hrvati nakon bana Petra Berislavića do Mohačke bitke”, MESIĆ, Matija, nav. dj., str. 191. Sa stajališta suvremenog hrvatskog standarda dio rečenice “pojava – koji” u prvi mah se čini ili gramatički nekorektnim ili - tiskarskom pogreškom. No, “pojava” Mesiću nije genitiv množine imenice ženskog nego muškog roda, koja u nomi-

Mesec nedvojbeno nije mislio samo na dva Vitezovićeve stoljeća, jer bi tako i napisao, nego na - *znatno duže razdoblje*. Može se pretpostavljati da se njegova tvrdnja o “ključu” odnosi i na vrijeme u kojem je pisao svoj rad, dakle, na goleme poteškoće koje su - nakon razočaranja rezultatima 1848. - tada stajale na putu razvitku moderne Hrvatske. Znao je zašto je boj na Krbavskome polju jedan od najvažnijih događaja u svekolikoj nacionalnoj povijesti: iako nije bilo neposrednih teritorijalnih posljedica (pljačkaški pohod Jakub-paše nije bio dio nikakve velike planirane osvajačke vojne!), korpus tadašnjega hrvatskog “političkog naroda” (plemstva) decimiran je tom prigodom u tolikom broju da se, zapravo, nikada više neće oporaviti. Znao je, jer je vlastitim očima mogao ocijeniti koliko je “snažna” (i malobrojna!) *elita* kojom raspolaže hrvatsko društvo *njegova doba*, pa je otvoreno mogao gledati važnost *dugoročnih* učinaka.

ZAGLAVAK

Danas je moguće biti precizan: u godinama kada se Osmansko Carstvo počelo povlačiti (i) s teritorija hrvatskih zemalja, i kada je hrvatsko plemstvo - kao povijesno tada *jedina postojeća* društvena elita - krajem 18. i početkom 19. stoljeća trebalo preuzeti odgovornosti za nove zadaće u općedruštvenom razvitku, bilo je (dodatno, dakako i zbog likvidacije preutjecajnih moćnih magnata, Zrinskih i Frankopana 1671.) jako oslabljeno (brojčano, gospodarski i duhovno). Zapravo toliko da je nakon 1790., u uvjetima zajedničkog staleškog otpora protiv habsburške centralizacije, pristalo na *bitnu* promjenu *odnosa snaga* u državnoj zajednici pod krunom sv. Stjepana. Stoga - za razliku od (dijela) mađarskoga plemstva - hrvatsko plemstvo (uz čašne pojedinačne iznimke!) i nije moglo izrazitije sudjelovati u *nacionalnom pokretu* u vlastitoj zemlji.⁴⁹ Posljedice te činjenice za snagu, dinamiku, sadržaj i ideologijsku razinu hrvatskoga nacionalnog pokreta doduše su poznate, ali ne i razjašnjene: raspored snaga nakon desetgodišnjeg neopapsolutizma, saborovanjâ 60-tih godina i Nagodba iz 1868. - rezultat su objektivne *slabosti* hrvatskoga društva (i ostatakâ struktura Kraljevine, a to nisu promijenili (niti su mogli promijeniti) iskreni, usrdni i nesebični napori “preporoditeljskog” naraštaja. Baš su u tom kontekstu prevažni modernizacijski napori i rezultati reformske politike

nativu jednine glasi pojava nominativu množine - pojavi. Citirani oblik “pojava” je dakle genitiv množine.

49 Posebno u segmentu koji se odnosio na državnu pravnu tradiciju, a stoljećima je njezin nositelj bilo upravo plemstvo.

bana Ivana Mažuranića, zacijelo jednog od najvećih naših političara svih vremena, s kojima i počinje doba moderne Hrvatske.⁵⁰

Jer, ako je Hrvatska 1493. na Krbavskom polju izgubila samo desetak tisuća ljudi, a među njima nedvojbeno i iznadprosječan broj pripadnika tadašnjeg “političkog naroda”, onda je to značilo da ih je četiri stoljeća poslije nedostajalo... koliko puta više? Demografi bi taj deficit, dakako, mogli precizno izračunati.

Iz takve perspektive krbavska se katastrofa doista može činjenično dimenzionirati istom dramatičnošću koju osjećamo čitajući danas očajnički zapis popa Martinca. A takvu “sliku stvari” ne posreduje većina pregledanih udžbenika.

50 Rezultati jedne (ne)reprezentativne ankete među studentima Zagrebačkog sveučilišta koju je proveo autor pokazuju da ime I. Mažuranića ne igra gotovo nikakvu ulogu u galeriji hrvatskih povijesnih ličnosti. Karakteristično je, međutim, da su se neki ispitanici prisjetili da je bio bečki državni odvjetnik koji je u vrijeme neoapslutizma zbog nekoliko nevinih stihova podigao tužbu protiv I. Filipovića, koji je zbog toga završio u zatvoru. Prisjetili su se, dakle, kako je to i bilo interpretirano, jedne “mrlje” na Mažuranićevoj biografiji, i to zato jer se o tome “učilo u školi”! Doista je to stajalo u udžbenicima. Ali, nijedan srednjoškolac u Hrvatskoj nikada nije mogao naučiti u školi da je, na primjer, upravo Mažuranićeva zasluga to što je u Hrvatsko-ugarsku nagodbu iz g. 1868., taj najviši ustavni akt punih pola stoljeća, ušla - u čak pet paragrafa - odredba o hrvatskom jeziku kao jedinom službenom na teritoriju tadašnje Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Uostalom, i rezultati ovoga uvida u udžbenike pokazuju da je od možebitnih pogrešnih iskaza - mnogo važnije sve ono (važno), što u udžbenicima ne piše.

Naposljetku, u ovome radu nismo posebno govorili o *recenzentima*, a s obzirom na sliku koju smo dobili, i rezultati te “institucije” u premnogim slučajevima ne zadovoljavaju.

POPIS PREGLEDANIH UDŽBENIKA (1918. – 2007.)

KRALJEVINA SHS / KRALJEVINA JUGOSLAVIJA
(1918. – 1939.)

1. **1926.: *Povijest Srba, Hrvata i Slovenaca*** za niže razrede srednjih učilišta. Sastavio Živko Jakić⁵¹
2. **1935.: *Povijest Jugoslavije s općom historijom*** za III. razred srednjih i njima sličnih škola. Dio I. Sastavio Živko Jakić⁵²

BANOVINA HRVATSKA U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI
(1939. – 1941.)

3. **1940.: *Povijest Srednjega vijeka*** za VI. razred gimnazija i njima sličnih škola. Sastavio prof. dr. Stjepan Srkulj. Četvrto izdanje⁵³

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA (1941.-1945.)

4. **1941.: *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću*** za III. razred srednjih škola. Dio I. Sastavio Živko Jakić⁵⁴
5. **1941.: *Povijest Srednjega vijeka i početak Novoga*** za VI. razred srednjih škola. Sastavio Živko Jakić⁵⁵

51 Podaci prema trećoj stranici knjige "Tiskom i nakladom 'Narodne knjižnice', Vojnička ulica broj 15. Tisak Nadbiskupske tiskare". Na naslovnici: "Sa 32 slike i 4 historičke karte". Predgovor: "Ova je knjiga sastavljena prema nastavnom planu, što ga je za srednje škole udesilo ministarstvo prosvjete. Za III. razred propisana je naša narodna historija srednjega vijeka, dakle do kraja XV. stoljeća. Za obrađivanje su određena tri sata na nedjelju. Ima dakle dovoljno vremena, da se svlada sva građa, koja je ušla u ovaj udžbenik prema iscrpljivim uputama, koje je izdalo ministarstvo prosvjete (27. juna 1925. PBr. 7826.)". (NSK 131583)

52 Na naslovnici: "Na osnovu mišljenja Glavnoga Prosvjetnog Savjeta gospodin ministar prosvjete, odlukom svojom S. N. br. 16.231 od 19 juna 1935 odobrio je da se ova knjiga može upotrebljavati kao udžbenik." (NSK 140338)

53 "Ova je knjiga odobrena kao privremena školska knjiga odlukom Bana Banovine Hrvatske br. 47914-II-1940. od 31. VII. 1940. Tisak i naklada Knjižare St. Kugli, zagreb, Ilica 30." Prvo je izdanje vjerojatno izašlo 1912.

54 "Ova je knjiga odobrena kao privremena školska knjiga odlukom Ministarstva nastave Nezavisne Države Hrvatske broj 39389 – 1941. od 5. rujna 1941. Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare." (NSK 176775)

55 Str. 3: "Ova je knjiga odobrena kao privremena školska knjiga odlukom Ministarstva nastave Nezavisne Države Hrvatske br. 47395 – 1941. od 20. rujna 1941. Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare". Na str. 4 je popis literature, a na dnu stranice stoji: "Tipografija, Zagreb". Domaća literatura: "Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara; Klaić, Povijest Hrvata; Katić, Pregled povijesti Hrvata; Karaman, Iz hrvatske prošlosti; Srkulj, Povijest srednjeg vijeka. Rasprave Barade, Dabinovića, I. Guberine, Hauptmanna, Sakača, Šidaka, Šufflaya." (NSK 176776)

6. 1941.: *Hrvatska povijest* za VIII. razred srednjih škola. I. svezak. Napisali: dr. Miho Barada, dr. Lovro Katić, dr. Jaroslav Šidak⁵⁶
7. 1942.: *Povijest Srednjega vijeka*. Drugo izdanje. Sastavio Živko Jakić⁵⁷
8. 1943.: *Hrvatska povijest* za VIII. razred srednjih škola. I. svezak. Napisali dr. Miho Barada, dr. Lovro Katić, dr. Jaroslav Šidak⁵⁸

NR/SR HRVATSKA U FNR/SFR JUGOSLAVIJI (1945.-1991.)

9. 1952.: *Povijest* za VI. razred osmogodišnje škole i II. razred gimnazije. Sastavile prof. Olga Salzer i prof. Karmen Mali⁵⁹
10. 1955.: *Povijest naroda Jugoslavije* (do 1526.) za više razrede gimnazije. Sastavila: prof. Olga Salzer⁶⁰
11. 1961.: Mirko Žeželj: *Historija* za II razred gimnazije⁶¹
12. 1969.: Blagota Drašković: *Od pretpovijesnog doba do XVIII. stoljeća*. Povijest za I razred ekonomske škole⁶²

56 "Ova je knjiga odobrena kao privremena školska knjiga odlukom Ministarstva nastave Nezavisne Države Hrvatske br. 59487 – 1941. od 14. listopada 1941. Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare". Na 4. str. tiskana je ova napomena: "Dr. Miho Barada obradio je hrvatsku povijest do 1102., a dr. Lovro Katić od 1102. – 1527. s predgovorom, dok je gradivo iz povijesti Bosne i Dubrovnika u srednjem vijeku obradio dr. Jaroslav Šidak". Predgovor je napisao L. Katić. (NSK 176898)

57 "Ova je knjiga odobrena kao privremena školska knjiga odlukom Ministarstva nastave Nezavisne Države Hrvatske br. 65732 – 1942. od 25. lipnja 1942. Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare". (NSK 177149)

58 "Ova je knjiga odobrena kao privremena školska knjiga odlukom Ministarstva narodne prosvjete Nezavisne Države Hrvatske br. 55946 – 1943. od 20. srpnja 1943. Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare." Na 4. str. tiskana je napomena: "Dr. Miho Barada obradio je hrvatsku povijest do 1102., a dr. Lovro Katić od 1102. – 1527. s predgovorom, dok je gradivo iz povijesti Bosne i Dubrovnika u srednjem vijeku obradio dr. Jaroslav Šidak". Isti Predgovor L. Katića kao u bilj. 56. Riječ je o izdanju iz 1941. Izmijenjen je jedino pravopis.

59 Izdavačko poduzeće "Školska knjiga". Na 4. str.: "Odobrio Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu Narodne Republike Hrvatske", a na dnu stranice: "Tisak Grafičkog Zavoda Hrvatske, Zagreb, Frankopanska 26". (NSK 310.572)

60 "Školska knjiga, Zagreb, 1955.". Na str. 2: "Stručni recenzenti: prof. dr. N. Klaić, prof. Š. Đuranović i prof. H. Matković". (NSK 331.214)

61 "Školska knjiga, Zagreb 1961." Na 2. stranici: "Stručni urednik: Šarlota Đuranović. Recenzenti: Mara Pavičić, Slavko Benović, Zvonimir Passek. Odobrio Savjet za prosvjetu NRH rješenjem br. 07-1599/1-1961 od 11. V 1961. Tiskara Izdavačkog zavoda JAZU". Podatak na predzadnjoj stranici: "Tiraža 10000 primjeraka".

62 "Školska knjiga, Zagreb 1969." Na 4. str.: "Urednik: Šarlota Đuranović. Recenzenti: Karmen Mali, Hrvoje Matković, Ivan Kampuš. Omot opremio: Boris Dogan. Odobrio Republički sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu rješenjem br. 480-7 od 3. IV 1969. Tisak "Informator" - Zagreb". Podatak na predzadnjoj stranici: "Za izdavača: Ante Marin".

13. 1974.: Mirko Žeželj: *Povijest* za 2. razred gimnazije / IX izdanje⁶³
14. 1977.: Dr. Hrvoje Matković: *Povijest 1*. Udžbenik za srednje škole⁶⁴
15. 1977.: Ivo Makek, Blagota Drašković: *Povijest 1*. Udžbenik za treće i četvrto obrazovno razdoblje⁶⁵
16. 1983.: Dr. Hrvoje Matković: *Povijest 1*. Udžbenik za usmjereno obrazovanje. VIII, neizmjenjeno izdanje⁶⁶
17. 1985.: Dr. Hrvoje Matković: *Povijest 1* za prvi razred usmjerenog obrazovanja. X, izmijenjeno i dopunjeno izdanje⁶⁷
18. 1990.: Dr. Hrvoje Matković, Blagota Drašković, dr. Nikša Stančić: *Povijest 2*. Udžbenik za učenike gimnazija i centara kulturološko-umjetničkog, odgojno-obrazovnog, jezičnog, upravno-pravnog i muzičkog usmjerenja⁶⁸

63 "Školska knjiga, Zagreb 1974." Na 2. str.: "Stručni urednik: Blagota Drašković. Recenzenti: Mara Pavičić, Slavko Benović, Zvonimir Passek. Odobrio Savjet za prosvjetu NRH rješenjem br. 07-1599/1-1961 od 11. V 1961. Grafički zavod Hrvatske – Zagreb." Na predzadnjoj str.: "Za izdavača: Josip Malić". (NSK 463.570)

64 "Školska knjiga, Zagreb 1977." Na 2. str.: "Urednik: Blagota Drašković. Recenzenti: Ivan Kampuš, Franjo Jelaković, Olga Salzer. Odobrio Republički sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske rješenjem br. 1092/1 od 25. veljače 1976. Izvjestitelj Komisije za udžbenike Željka Kargačin." Prvo izdanje.

65 "Školska knjiga, Zagreb 1977." Na 4. str.: Urednik: Ive Mažuran. Recenzenti: Josip Adamček, Branko Goričan, Mira Michieli. Odobrio Sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske rješenjem br. 1696/-1-1976. od 23. lipnja 1976. Izvjestitelj Komisije za udžbenike: Željka Kargačin." Na predzadnjoj str.: "Za izdavača: Josip Malić". (NSK 497.038)

66 "Školska knjiga, Zagreb 1983." Na 2. str.: "Urednik: Blagota Drašković. Recenzenti: Ivan Kampuš, Franjo Jelaković, Olga Salzer. Odobrio Republički sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske rješenjem br. 1092/1 od 25. veljače 1976. Izvjestitelj Komisije za udžbenike: Željka Kargačin."

67 "Zagreb – Školska knjiga 1985." Na 2. str.: "Urednik: Blagota Drašković. Recenzenti: dr. Josip Adamček, dr. Ivan Kampuš, Ljubo Kargačin, Živka Zaninović. Izvjestitelj u Komisiji za udžbenike: Franjo Jelaković. Za privremenu upotrebu odobrio Republički komitet za prosvjetu, kulturu i fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske kao izmijenjeno i dopunjeno izdanje dosadašnjeg udžbenika, rješenjem br. 2707/1985. od 25. 5. 1985.

68 "Zagreb – Školska knjiga, 1990." Na 2. str.: "Urednik: dr. Ive Mažuran. Recenzenti: dr. Josip Adamček, dr. Vladimir Jurić, dr. Ivan Kampuš, Franjo Librenjak". Autor teksta: Blagota Drašković (44 -76). Na posljednjim stranicama: "Odobrio Republički komitet za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske rješenjem br. 532-02/18-90-01 od 10. ožujka 1990. Izvjestitelj Komisije za udžbenike: Franjo Jelaković. Izdavač: IRO "Školska Knjiga", naklada 7500. Tiskanje dovršeno u srpnju 1990."

19. 1994.: Franjo Šanjek, Franko Mirošević: *Hrvatska i svijet od V. do XVIII. stoljeća*. I. izdanje⁶⁹
20. 1996.: Vladimir Posavec, Tatjana Medić: *Stvaranje europske civilizacije i kulture (V.-XVIII. st.)*. Udžbenik – priručnik za II. razred gimnazije. I. izdanje⁷⁰
21. 1996.: Ivan Vujčić: *Hrvatska povijest*. Udžbenik za industrijske i obrtničke škole⁷¹
22. 1996.: Ivan Vujčić: *Povijest. Hrvatska i svijet 1*. Udžbenik za prvi razred četverogodišnjih strukovnih škola⁷²
23. 1997.: Dr. Franko Mirošević, akademik Franjo Šanjek, Anđelko Mijatović, prof.: *Povijest* za drugi razred gimnazije⁷³
24. 1997.: Vesna Đurić, Ivan Peklić: *Hrvatska i svijet od prapovijesti do Francuske revolucije 1789. godine*. Priručnik iz povijesti za I. razred srednjih strukovnih škola. I. izdanje⁷⁴

69 "Školska knjiga, Zagreb 1994." Na 2. str.: Urednik: mr. Tomislav Jelić. Recenzenti: dr. Tomislav Raukar, dr. Jozo Lučić, dr. Agneza Szabo. Stručni konzultant: dr. Tomislav Raukar." Autor teksta: dr. Franko Mirošević (str. 153-194). Na zadnjoj stranici: "Tisak završen u srpnju 1994."

70 "PROFIL internacional, Zagreb, Kaptol 25." Str. 4: "Za izdavača: Daniel Žderić. Glavni urednik: Zlatko Klanac. Urednik: mr. Damir Agičić. Recenzenti: dr. Neven Budak, mr. Ivica Prlender, Franjo Krajačić, prof. Tisak: Kastmüller. Uporabu priručnika odobrilo je Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske rješenjem klase 602-09/96-01/396, urudžbenog broja 532-03-02/5-96-01 od 15. srpnja 1996. Tisak završen u kolovozu 1996."

71 BIROTEHNIKA-CDO-ZAGREB, Zagreb 1996." Na 2. str.: © 1995. Nakladnik: Centar za dopisno obrazovanje, Birotehnika, Zagreb. Za nakladnika: Nikola Jurjević, prof. Urednik: mr. Petar Ljubičić. Recenzenti: prof. dr. Mira Kolar, prof. dr. Filip Potrebeca, prof. dr. Franjo Šanjek, dr. Mirko Valentić, Dinka Džeko, prof. Stručna konzultantica: dr. Agneza Szabo. Rješenjem Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, Kl. Br. 602-09/95-01-325 / Ur. br. 532-02-04/6-95-01 od 19. X. 95. ovaj odžbenik odobren je za uporabu u industrijskim i obrtničkim školama.

72 BIROTEHNIKA CDO – ZAGREB, Zagreb, 1996." Na 2. str.: © 1996. Nakladnik: Centar za dopisno obrazovanje, Birotehnika, Zagreb. Za nakladnika: Nikola Jurjević, prof. Urednik: mr. Petar Ljubičić. Recenzenti: dr. Agneza Szabo, Andrija Lovrić, prof., Franjo Medovka, prof. Stručna konzultantica: dr. Agneza Stabo. Rješenjem Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske od 6. kolovoza 1996., Klasa: 602-09/96-01/528, Ur. broj: 532-03-02/4-96-2 odobrava se uporaba obveznog udžbenika Povijest za 1. razred četverogodišnjih strukovnih škola."

73 "Školska knjiga, Zagreb, 1997." Na 2. str.: Urednik: dr. Tomislav Jelić. Recenzenti: akademik Tomislav Raukar, dr. Filip Potrebeca, Franjo Medovka, profesor. Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske odobrilo je uporabu ovog udžbenika rješenjem broj: Klasa: UP/1°-602-09/97-01/124; Ur. broj: 532-03-02/1-97-1 od 24. srpnja 1997.

74 Na 4. str.: "Izdavač: Profil International, Zagreb, Kaptol 25. Za izdavača: Daniel Žderić. Urednik: mr. Magdalena Najbar-Agičić. Recenzenti: mr. Damir Agičić, prof. dr. Filip Potrebeca, Dunja Modrić-Blivajs, prof. Tiskanje je završeno u kolovozu 1997. godine".

25. 1998.: Vesna Đurić, Ivan Peklić: *Hrvatska povijest od doseljenja Hrvata do naših dana*. Udžbenik povijesti za prvi razred trogodišnjih srednjih strukovnih škola. I. izdanje⁷⁵
26. 2000.: Vesna Đurić, Ivan Peklić: *Hrvatska povijest od doseljenja Hrvata do naših dana*. Udžbenik povijesti za prvi razred trogodišnjih srednjih strukovnih škola. II. izmijenjeno izdanje⁷⁶
27. 2000.: Dr. sc. Franko Mirošević, akademik Franjo Šanjek, dr. sc. Anđelko Mijatović: *Povijest* za drugi razred gimnazije. IV., izmijenjeno i dopunjeno izdanje⁷⁷
28. 2001.: Dr. sc. Franko Mirošević, akademik Franjo Šanjek, dr. sc. Anđelko Mijatović: *Povijest* za drugi razred gimnazije. V., izmijenjeno i dopunjeno izdanje⁷⁸
29. 2001.: Vladimir Posavec, Tatjana Medić: *Stvaranje europske civilizacije i kulture (V. – XVIII. st.)*. Udžbenik za II. razred gimnazije⁷⁹
30. 2003.: Ante Birin, Tomislav Šarlija: *Hrvatska i svijet od V. do početka XVIII. stoljeća*. Udžbenik povijesti za II. razred gimnazije / I. izdanje⁸⁰

75 Na 4. str.: "Izdavač: Profil International, Zagreb, Kaptol 25. Za izdavača: Daniel Žderić. Urednik: mr. Magdalena Najbar-Agičić. Recenzenti: dr. Božena Vranješ-Šoljan, dr. Ivo Rendić-Miočević, Dinka Džeko, prof. Tisak: AKD-HTZ".

76 Isto kao u bilj. 73. Dodatak: Povjerenstvo za ocjenu udžbenika povijesti izvršilo je stručnu prosudbu ovog udžbenika i preporučilo ga za uporabu.

77 "Školska knjiga, Zagreb, 1997." Na 2. str.: Urednik: Dr. Tomislav Jelić. Recenzenti: akademik Tomislav Raukar, dr. Filip Potrebita, Franjo Medovka, profesor. Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske odobrilo je uporabu ovog udžbenika rješenjem broj: Klasa: UP/I°-602-09/97-01/124; Ur. broj: 532-03-02/1-97-1 od 24. srpnja 1997."

78 "Školska knjiga, Zagreb, 1997." Na 2. str.: Urednik: dr. Tomislav Jelić. Recenzenti: akademik Tomislav Raukar / dr. Filip Potrebita / Franjo Medovka, profesor. Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske odobrilo je uporabu ovog udžbenika rješenjem broj: Klasa: UP/I°-602-09/97-01/124; Ur. broj: 532-03-02/1-97-1 od 24. srpnja 1997."

79 "PROFIL" [Zagreb 2001.] Na 2. str.: "Za izdavača: Daniel Žderić. Glavnik urednik: Zlatko Klanac. Urednik: mr. Damir Agičić. Recenzenti: dr. Nenad Močanin, dr. Božena Vranješ-Šoljan, Franjo Medovka, prof. Tisak: Slobodna Dalmacija d.d. Split / Uporabu udžbenika odobrilo je Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske rješenjem klase IP/I°-602-09/98-01/154, urudžbenog broja 532-03-02/5-98-1 od 26. lipnja 1998. / IV. prerađeno izdanje." U CIP-u međutim piše: "3. prerađeno izdanje".

80 "Zagreb, 2003. ALFA." Na 4. str.: "Nakladnik: ALFA d.d. Zagreb, Nova Ves 23a. Za nakladnika: Miro Petric. Urednik: dr. sc. Tomislav Jelić. Recenzenti: dr. sc. Mirjana Matijević-Sokol, Stipe Ledić, prof. © ALFA d.d. Zagreb, 2003. Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske odobrila uporabu ovog udžbenika rješenjem od 12. svibnja 2003. KLASA: UP/I°-602-09/03-01/0197 URBROJ: 532-02-03/1—03-1. ISBN 953-168-468-5"

31. **2003.:** Stjepan Bekavac, Nikola Štambak: *Hrvatska povijest*. Udžbenik povijesti za prvi razred trogodišnjih strukovnih škola⁸¹
32. **2003.:** Emil Čokonaj, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž, Davor Škiljan: *Povijest od doseljenja Hrvata do danas*. Udžbenik iz povijesti za 1. razred trogodišnjih srednjih strukovnih škola. I. izdanje⁸²
33. **2003.:** Hrvoje Petrić, Gordan Ravančić: *Povijest 2*. Udžbenik iz povijesti za 2. razred gimnazije / I. izdanje⁸³
34. **2003.:**
Ivan Dukić, Krešimir Erdelja, Igor Stojaković: *Hrvatska povijest*. Udžbenik za trogodišnje strukovne škole⁸⁴
35. **2003.:** Zdenko Samaržija: *Hrvatska i svijet*. Udžbenik povijesti za prvi razred četverogodišnjih strukovnih škola⁸⁵
36. **2005.:** Zdenko Samaržija: *Povijest 2*. Udžbenik za 2. razred gimnazije⁸⁶

81 "Školska knjiga, Zagreb, 2003." Na 4 str.: Urednik: mr. sc. Zoran Velagić. Recenzenti: dr. sc. Mijo Korade, Smiljana Lazić-Marinković, prof. Uporaba udžbenika odobrena je rješenjem Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske klasa UP/I°-602-09/03-01/0130 / ur. broj 532-02-03/1-03-1, Zagreb, 12. svibnja 2003. ISBN 953-0-20927-4."

82 "Meridijani - Izdavačka kuća, Zagreb 2003." Na 4. str.: podaci o autorima i knjizi kao na naslovnici. Urednik: Hrvoje Petrić. Recenzenti: prof. dr. Mira Kolar-Dimitrijević, mr. Gordan Ravančić, prof. Vjekoslav Robotić. Nakladnik: Meridijani, Obrtnička 17, 10430 Samobor. Za nakladnika: Petra Somek. ISBN 953-7004-62-7. Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske odobrilo je uporabu ovog udžbenika u trogodišnjim strukovnim školama rješenjem KLASA: UP/I°-602-09/03-01/0127, URBROJ: 532-02-03/1-03-1 od 12. svibnja 2003. godine."

83 "Meridijani - Izdavačka kuća, Zagreb 2003." Na 4. str.: "Glavni i odgovorni urednik: dr. Dragutin Feletar. Recenzenti: dr. Neven Budak, Zdravko Leščan, prof. Tisak: Agencija za komercijalnu djelatnost, Zagreb 2003. Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske odobrilo je uporabu ovog udžbenika u 2. razredu gimnazije rješenjem – KLASA: UP/I°-602-09/03-01/0194, URBROJ: 532-02-03/1-03-1 od 12. svibnja 2003. godine."

84 "Školska knjiga, Zagreb, 2003." Na 4. str.: "Urednik: mr. sc. Zoran Velagić. Uporaba udžbenika odobrena je rješenjem Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske klasa UP/I°-602-09/03-01/0132 / ur. broj 532-02-03/1-03-1, Zagreb, 12. svibnja 2003. ISBN 953-0-20928-2. Tisak: Grafički zavod Hrvatske, d.o.o., Zagreb."

85 "Školska knjiga, Zagreb, 2003." Na 4. str.: Urednik: mr. sc. Zoran Velagić. Recenzenti: prof. dr. Nenad Močanin, dr. sc. Ivo Rendić-Miočević, Smiljana Lazić-Marinković, prof., Darko Grgić. Uporaba udžbenika odobrena je rješenjem Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske klasa UP/I°-602-09/03-01/0131 / ur. broj 532-02-03/1-03-1, Zagreb, 12. svibnja 2003. ISBN 953-0-20929-2. Tisak: Grafički zavod Hrvatske, d.o.o., Zagreb."

86 "Školska knjiga, Zagreb, 2005." Na 4. str.: "Urednik: mr. sc. Zoran Velagić. Uporaba udžbenika odobrena je rješenjem Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske klasa UP/I°-602-09/04-01/092 / ur. broj 532-12/05-01, Zagreb, ožujka 2005. ISBN 953-0-20939-8. Tisak: Grafički zavod Hrvatske, d.o.o., Zagreb"

37. 2006.: Vesna Đurić, Ivan Peklić: *Hrvatska i svijet od prapovijesti do Francuske revolucije 1789. godine*. Priručnik iz povijesti za I. razred srednjih strukovnih škola. 6. izdanje⁸⁷
38. 2007.: Emil Čokonaj, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž, Goran Ravančić: *Povijest 1*. Svjetska i hrvatska povijest u starom, srednjem i ranom novom vijeku⁸⁸

87 Na 4. str.: "Izdavač: Profil International, Zagreb, Kaptol 25. Za izdavača: Daniel Žderić. Glavni urednik: Zlatko Klanac. Urednica: mr. Magdalena Najbar-Agičić. Recenzenti: doc. dr. Damir Agičić, Dunja Modrić-Blivajs, prof. Povjerenstvo za ocjenu udžbenika povijesti izvršilo je stručnu prosudbu ovog udžbenika i preporučilo ga za uporabu. ISBN 953-6011-30-1. 6. izdanje, 2006. Zagreb, Hrvatska. Tisak: PROFIL."

88 "Meridijani, izdavačka kuća, Samobor 2007." Na 4. str. je ponovljena naslovnica: "Udžbenik iz povijesti za 1. razred srednjih četverogodišnjih strukovnih škola. Glavni i odgovorni urednik: prof. dr. sc. Dragutin Feletar. Urednik: mr. sc. Hrvoje Petrić. Recenzenti: doc. dr. sc. Željko Holjevac, prof. dr. Mira Kolar-Dimitrijević, Miroslav Šašić, prof. Za nakladnika: Petra Somek. Tisak: Agencija za komercijalnu djelatnost, Zagreb, travanj 2007. ISBN 978-953-239-064-3. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske odobrilo je uporabu ovog udžbenika za I. razred četverogodišnjih srednjih strukovnih škola rješenjem: KLASA: UP/I*-602-09/06-03/00418, URBROJ: 533-12-07-2 od 30. ožujka 2007. godine.

RAZLOZI I POSLJEDICE
KATASTROFE 1493. GODINE:
PRIKAZ KRBAVSKOGA BOJA U
SREDNJOŠKOLSKIM UDŽBENICIMA U
HRVATSKOJ NAKON 1918.

Ključne riječi: Boj na Krbavskom polju 1493., srednjoškolski udžbenici za povijest u Hrvatskoj, nepotpuni prikazi boja na Krbavskom polju 1493., osmanlijska osvajanja i depopulacija hrvatskih prostora, migracije hrvatskog stanovništva, dugoročne posljedice do u 19. stoljeće.

U radu se izlažu, analiziraju i kritički komentiraju prikazi Krbavskoga boja u 38 udžbenika za povijest, iz kojih su srednjoškolci bili obavezni učiti na teritoriju Hrvatske u navedenom razdoblju. Autor pokazuje kako se u većini njih daje neprecizna i nepotpuna slika Krbavskog boja (izostavljeni su uzroci poraza i odgovorni za to, brojčano stanje hrvatske vojske i golemi gubici itd.). Samo u nekima, posebice onima nakon 1991., dostatno se govori o neposrednim i srednjoročnim posljedicama (depopulacija, unutarne i inozemne migracije), a o dugoročnim posljedicama na strukturu hrvatskoga društva i njegovih elita sve do u 19. stoljeće udžbenici šute. Uz niz uvida u udžbeničke tekstove, u radu se podsjeća i na značajke razdoblja nakon 1918., smjenu državnih i društvenih sustava te na utjecaj tih okolnosti i vladajućih ideologija na karakter školskih knjiga koje su propisivala mjerodavna ministarstva. U udžbeničkim su tekstovima vidljive ideologijske intervencije u tumačenju prošlosti, pri čemu je odlučnu ulogu imala i činjenica da li se radilo o školskim knjigama koje su pisane u jugoslavenskim ili hrvatskim državnim okvirima, što je posebno karakteristično za razdoblje nakon 1945. godine.

THE REASONS FOR
THE 1493 DISASTER AND ITS EFFECTS:
THE “IMAGE” OF THE BATTLE ON
THE KRBAVA FIELD IN THE CROATIAN
SECONDARY SCHOOL HISTORY
COURSEBOOKS AFTER 1918

Key words: the 1493 Battle on the Krbava Field, Croatian secondary school history coursebooks, incomplete descriptions of the 1493 Battle on the Krbava Field, Ottoman conquests in Croatia and depopulation of Croatian areas, migrations of Croatian population, long-term effects up to the 19th century.

The paper demonstrates, analyses and critically assesses the way the Battle on the Krbava Field was described in 38 history coursebooks proscribed for the Croatian secondary school students in the given period. The author demonstrates they mostly gave imprecise and incomplete descriptions of the Battle on the Krbava Field (leaving out the reasons and the responsible for the defeat, number of the Croatian forces and enormous losses, etc.), only some, especially the ones after 1991, paid sufficient attention to the immediate and the medium-term effects (depopulation, internal and foreign migrations). The coursebooks remained silent concerning the long-term effects on the structure of the Croatian society and its elites up to the 19th century. Besides providing insight into the coursebook texts, the paper reminds us of the post 1918-period characteristics, the change of the state and social systems and the influence of these circumstances and the ruling ideologies on the tenor of coursebooks proscribed by the competent ministries. There are evident ideological interventions concerning the interpretation of the past in the given coursebook texts, the important role in which was played by the fact the concerned coursebooks were written within the Yugoslavia and Croatia state frameworks. These interventions are especially characteristic for the post-1945 period.